

A HORTOBÁGY TÖRTÉNELME

A Hortobágy nevét először 1267-ből származó írásban olvashatjuk Chartybak alakban. Bár a név eredetéről megoszlanak a vélemények, a legvalószínűbb etimológia szerint a Hortobágy-folyó „Hort” előtagja egy falura utal, amely nevét a vadászkutya, agár jelentésű hort főnévből kapta. A „bágy” utótag ugyancsak főnév, régi nyelvünkben felszíni mélyedést jelentett, amelyben megállt a víz, sőt csapadékos időben még folydogált is. A Hort falun át-húzódó bágy összevont alakjából, a „horti bágy”-ból származna tehát a név. A pusztta, majd a község azonban már a Hortobágy-folyóról kapta nevét.

Az egykori erdőssztyepp táján a kőkorszaktól kezdve a népvándorlás koráig sok népcsoport, nép élt. Halmainak jelentős részét a bronzkor népessége hordta zsugorított temetkezéssel sírgödrökbe helyezett halottai fölé. Kelta, szarmata, germán, hun, avar, szláv leletek őrizték meg a népvándorlás korát. A honfoglaló magyarok a mocsaras, erdős tájon az áradásoktól megkímélt kisebb hátságokon apró falvak egész sorát hozták létre. Írásos emlékeink félszáz, közöttük 12 templomos településről tesznek említést. Pusztulásuk jórészt a tatárjáráshoz (1241) köthető, de az apró falvakat egy-egy járvány éppen úgy néptelenné tette, mint a kevés föld kiélése miatt bekövetkezett kiköltözések.

Annyi bizonyos, hogy 1460 körül már pusztaként emlegetik az egykori Árkusd, Árkustelke, Bodajcs, Csécs, Elep, Nagyálomzug, Karinkó, Cserepes, Kónya, Derzs, Kecskés, Hort, Bágy, Daraksa, Papegyháza. Mátá, Angyalháza, Szabolcs, Mizséte, Zádor községek vidékét. Emlékezetük háttár, folyó, mocsár, halom nevekben maradt fenn.

Az elnéptelenedett pusztákat (Elep, Balmaz, Mátá, Ohat, Zám) birtokosaiktól zálogba, majd örökös birtokába vette Debrecen városa. Nem népesítette be (ennek nem is kedvezett a másfél száz esztendő török uralom), hanem a három hatalom ütközőpontján álló város intenzív állattartó kultúrát fejlesztett ki a pusztaságon, hiszen szikesedő talaját tavaszonként a Tisza folyami iszappal borította be áradásakor, s azon jó fűvű legelők voltak az állatoknak. A 18—19. század fordulóján évente 60 000—80 000 állatot tartottak itt. Az ízletes húsu magyar szürke marhákat keresték az európai piacokon. A szilajpásztorok, akik télen-nyáron kint éltek az állatokkal a legelőn, nemcsak a gulyákat és méneseket őrizték, hanem fegyveres hajtói is voltak a külföldi vásárokra lábon elhajtott állatoknak. Ők voltak a későbbi hajdúk ősei.

A Hortobágyot azonban nemcsak legeltetéssel hasznosították. 1724-től Debrecen város a határ egy részét béres földek formájában kiosztotta, s a környező községek lakossága bérleti díj fejében vas alá fogta, mezőgazdasági művelésbe vette. Maga a város a 18. században Ohaton, majd a 19. század közepén Mátán épített ki majorságokat. Előbb Ohat, majd Mátá lett a hortobágyi puszta közgazgatási központja, ahol a város tiszttartója, a biztos, a mezőőrök, a városi ménesek és gulyák számadói, pásztorai, majd később az állatorvos laktak.

A 19. században megindult lecsapolások, a Tisza szabályozásának befejezése után a puszta szikesedésnek indult talaján a szikesedés folyamata felgyorsult. Néhány évti-

zed azonban beletelt, amíg a megfogyatkozott élelem következtében megcsappant a Hortobágyon tartott állatok száma is. A folyamszabályozások kedvező hatása kezdetben igen jelentős volt a közlekedés fejlődésében, eltűntek a járhatatlan mocsarak, s lehetőség volt a vasútvonal megépítésére is. Az 1891-ben megnyitott Debrecen—Füzesabony közötti vasútvonal fellendítette az állatkereskedelmet. A hídivásárok is engedélyezett vásárokká váltak 1892-től. A rendezők számára a vásári helypénzszedés, az idegen állatokért 24 órára szedett legeltetési díj jelentős anyagi előnyökkel járt.

A Hortobágy hasznosításának kérdése már az 1880-as években előtérbe került. Számptalan terv született, közöttük természetesen irreálisak is. Legtöbb a pénz hiányán és a debreceni jószágértő gazdáknak a közlegelőkhöz való ragaszkodásán bukott meg.

A harmincas években kezdődtek el az öntözéses művelések, elsősorban a rizstermesztési kísérletek. A fásítások is nagy erővel indultak meg. Ebben az időben a talajjavításhoz cukorgyári méziszapot használtak. Az akkori számítások szerint 1 hold szikes talaj megjavításához 10 vagon méziszap kellett.

A tógazdaság, a borsósi és mátai öntözőtelepek mellett, melyek a Debrecen város birtokolta pusztarészen létesültek, a környező községek pusztáira is nagy tanyasi kirajzás indult. Szásztelek, Ohat, Borsós körzetében sok legelőt feltörték és hasznosítottak, Balmazújváros határában, Nádudvar legelőin sok tanya, uradalmi majorság épült ki, ám a pusztá jelentős része közlegelő maradt.

1948-ban az állami gazdaságok megalakulása vonzotta a mezőgazdasági munkásokat a Hortobágyra. A régi tanyaközpontok megnövekedtek, s újabbak is épültek ki (Faluvégfalma, Kócsújfalu, Szásztelek, Borsós stb.). Hortobágy községgel együtt néhány évtized alatt 600 lakás

épült a pusztán. A természetátalakítás nagy munkáiban részt vettek a kitelepítettek is, közöttük sok kuláknak minősített család. Az ötvenes évek végén már közel 3000 ember lakott kint a pusztán. Nehéz munkakörülményeiken a gépesítés ugyan sokat segített, s az önálló községgé vált Hortobágyra is sokan beköltöztek, de a szociális körülmények elég lassan javultak. Az ingázó munkások száma még napjainkban is jelentős. A hatvanas évek végére épült fel az új tanyasi kollégium és iskola, amely az osztatlan osztályú elemi iskolákat megszüntette a puszta kisebb településein. 1968-ban a Hortobágyi Állami Gazdaság központjaként Hortobágy község lett a puszta közgazgatási központja is.

Az 1973-ban létrehozott Hortobágyi Nemzeti Park hatását a Hortobágy életére még korai lenne összegezni. Annyi bizonyos, hogy a Hortobágy történelmében új fejezet kezdődött 1973-ban. A puszta elismert, óvott nemzeti kincsé vált.